

Een dinosaurus op het Meertens Instituut¹

De Volkskundige Trefwoorden Catalogus in 2014

*John Helsloot **

‘De folkloristische verschijnselen zijn zoo complex, dat een verdeeling over trefwoorden, die bovendien nog het resultaat kunnen zijn van verouderde inzichten omtrent het wezen dezer verschijnselen, zeer onraadzaam is.’
(De Vries 1934:25).²

‘Wij hadden het gevoel met een geheim programma bezig te zijn, te vergelijken met de uitvinding van de atoombom.’ Ton Dekker over de Volkskundige Trefwoorden Catalogus (Wijers 1999:105).

‘It sort of makes me nervous seeing those file drawers full of notes. It reifies certain things, to get it into boxes. For me ... a lot gets lost when they’re translated into these cards.’ (...)

‘They seem like they take up a lot of room ... they take up too much room.’ (Jackson 1990:12,13).

‘Een goudmijn lijkt soms een loden last te kunnen zijn.’
(Van Ginkel 2000:120).

De vooronderstelling dat er een werkelijkheid bestaat waarin zich ‘folkloristische verschijnselen’ bevinden, die waargenomen en vervolgens gedocumenteerd kunnen worden, stond niet ter discussie toen in 1934 het Centraal Bureau voor Nederlandsche Volkskunde werd ingesteld. De secretaris, P.J. Meertens, zag ‘gaarne volkskundig materiaal tegemoet voor de bibliotheek en het archief van het bureau’ (Dekker 2002:93). In datzelfde jaar pleitte ook Jan de Vries ervoor om ‘op het gebied van de volkskunde een volledige en met groote nauwkeurigheid bewerkstelligde verzameling van het materiaal te ondernemen.’ Vervolgens kon men beginnen aan ‘de bewerking’ van de gegevens (De Vries 1934:6).

Dit onderscheid tussen de verzamelaar en zijn ‘materiaal’ (of de tegenwoordige ‘data’) is, uiteraard, kenmerkend voor de positivistische ontologie en epistemologie,³

¹ Naar de typering door Ton Dekker (Kuijpers 1995).

* Met dank aan Eveline Doelman, Sophie Elpers en Peter Jan Margry voor hun schriftelijk commentaar en Ton Dekker, Koos Schell en Marianne van Zuylen voor hun mondelinge reactie op een eerdere versie van dit stuk. Uiteraard ben alleen ikzelf verantwoordelijk voor de inhoud daarvan.

² De Vries heeft het over het encyclopedische *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (1927-1942).

³ Hermann Bausinger (1970:165) hekelde al de ‘positivistische Faktenfreude’ binnen de volkskunde.

voor een ‘poetics of detachment’ (Barbara Kirshenblatt-Gimblett in Venbrux & Meder 2004: 207). Pas met de komst, vooral in de laatste decennia van de twintigste eeuw, van rivaliserende perspectieven, zoals het constructivistische, fenomenologische en hermeneutische, zijn onderzoekers zich bewust geworden van dit voordien impliciete en vanzelfsprekende kentheoretische uitgangspunt (vgl. bv. Knoops 2010:13-62).⁴ Dat heeft evenwel gedurende enige decennia richting gegeven aan de praktische werkzaamheden binnen de toenmalige afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut. Een van de tastbare resultaten daarvan is het papieren ‘kaartsysteem’, de Volkskundige Trefwoorden Catalogus (1957-1984), bewaard in het archief van het Meertens Instituut onder inventarisnummers 141:1 en 141:2.

Hans Bennis, directeur van het Meertens Instituut, heeft me gevraagd na te gaan in hoeverre dit, tegenwoordig zelden geraadpleegde en verscholen in het archief gesitueerde, kaartsysteem (VTC) nog van betekenis kan zijn bij het etnologisch onderzoek. En tevens of daaruit eventueel de noodzaak voortvloeit om de VTC te digitaliseren en, mede in verband met de publieksgerichte taak van het instituut, via internet toegankelijk te maken. Dit ook tegen de achtergrond van het belang dat de KNAW in principe toekent aan een archief als dat van het Meertens Instituut.⁵ In dit rapport ga ik – door de afstand in de tijd met minder aarzeling dan eerder Maarten Koning: ‘Wat moet je nou in godsnaam over zo’n kaartsysteem zeggen’ (Voskuil 1996b:262) – achtereenvolgens in op de achtergrond en opbouw van het kaartsysteem, de inhoud van de VTC en op eerdere initiatieven ten aanzien van de digitalisering daarvan. Tot slot geef ik over deze eventuele digitalisering een nieuw advies.

Achtergronden van de VTC

‘In hun dagelijks handelen classificeren mensen voortdurend hun fysieke en maatschappelijke omgeving. Zij doen dat vanuit bepaalde mentale constructies of culturele categorieën en brengen zo vorm en ordening aan in de wereld om hen heen. (...) Al die hande-

⁴ De ‘*omgang* [cursivering JH] van groepen met als eigen ervaren cultuurverschijnselen in de maatschappelijke praktijk van alledag’ staat voortaan centraal (Dekker, Roodenburg & Rooijackers 2000:10; vgl. Bennis 1999:22). Daarmee aansluitend bij de opvatting van Han Voskuil van volkskunde als ‘de belangstelling voor regionale en sociale verschillen in de cultuur, het inzicht dat zowel de groepen die die verschillen vertonen als de verschijnselen die ze als hun eigenaardigheid beschouwen, onder druk van maatschappelijke spanningen, voortdurend van verspreiding, samenstelling en karakter veranderen, en de taak om te laten zien hoe ingewikkeld dat proces is’ (1985:50).

⁵ ‘De collecties en archieven van de geesteswetenschappelijke instituten zijn belangrijke onderdelen van de nationale wetenschappelijke infrastructuur (...)’, Reactie van het bestuur van de KNAW op het rapport Evaluatie van de KNAW 2014, dd. 9-4-2014 (DIR4647), 9; vgl. 7.

lingen maken deel uit van gedeelde routines of praktijken' (Bennis 2006:23-24). Onbedoeld maar trefzeker geeft deze (Rooijakkeriaanse) passage uit het vorige beleidsplan van het instituut ook een karakteristiek van de theoretische grondslag onder de dagelijkse routines in de jaren 1950-1980 op de afdeling Volkskunde, waarvan de opbouw van het kaartstelsel een belangrijk deel uitmaakte. Een bezinning op dergelijke in het verleden geldende vanzelfsprekendheden is volgens Silke Götsch geboden om te kunnen beoordelen wat daaruit is voortgekomen. Bij volkskundige archieven, zoals het kaartstelsel, gaat het 'um ihr Verhältnis zur Wissensproduktion, das heißt um den Kontext der Entstehung dieser Archive, und – ganz wichtig – um die Repräsentation von Wissen (...). Diese beiden Punkte, Wissensproduktion und Repräsentation von Wissen, sind die Grundvoraussetzung für die Beschäftigung mit den alten Projekten und die Basis dafür zu überlegen, welchen Quellenwert dieses Material hat' (Podiumsdiskussion 2005:167; vgl. Kouritzin 2002:133).⁶

Vanaf het allereerste begin – UNESCO's bemoeienis met het immaterieel cultureel erfgoed volgt deze invalshoek tot op de dag van vandaag – was de Europese etnologie gericht op bewaren wat dreigde verloren te gaan. Op de mentale en praktische operatie van verzamelen en documenteren. Vanuit die impuls, die 'stofhonger' (De Vries 1937:6), ontstond de etnologie als een 'collecting science' (Löfgren 1990:4) – met verstrekkende gevolgen. James Clifford (1988:218) omschrijft fraai hoe die houding letterlijk gekanaliseerd werd: 'An excessive, sometimes even rapacious need to *have* is transformed into rule-governed, meaningful desire. Thus the self that must possess but cannot have it all learns to select, order, classify in hierarchies – to make "good" collections'.⁷ Zo ook de eerste etnologen met hun 'preoccupation with atomization, an obsession reinforced by the need to chop up collected material into cultural items which can fit the boxes' (Löfgren 1990:12). Dat was waar de 'poetics of detachment' – door Barbara Kirshenblatt-Gimblett (in Venbrux & Meder 2004:207) omschreven als 'not only (...) the physical act of producing fragments, but also (...) the detached attitude that makes fragmentation and its appreciation possible' – als het ware toe dwong en toe leidde. Hun 'taste for the fragment' (Susan Stewart in Venbrux & Meder 2004:208) stelde etnologen, opnieuw naar Kirshenblatt-Gimblett (1991:387), in staat om hun object uit te vinden – en daarmee ook

⁶ Zie in het algemeen ook het invloedrijke artikel van Briggs (1993).

⁷ Vgl. 'As an object to be documented in ethnographic practice, folkloric communication becomes a collectible, an item that can and should be carried away and included in classification systems designed for such collectibles' (Anttonen 2005:52).

zichzelf. Dit proces werd nog versterkt door de belangstelling van de eerste onderzoekers voor met name de orale cultuur, voor het tekstmateriaal van verhalen en liederen. Hun door de Romantiek gekleurde ‘partikuläre Blick’ hing nauw samen met hun filologische achtergrond (Fikfak 2008:81). Voor Christoph Schmitt (2005:110) was het niet meer dan logisch dat zij vervolgens gingen werken met systeemkaartjes of fiches. Het Duitse woord daarvoor, ‘Zettel’, betekent etymologisch een ‘Stück (“Splitter”) Papier, ein kleiner oder auch abgerissener Papierfetzen. Die Fläche des Zettels zum Speichern von Informationen ist begrenzt. Was notiert wird, ist daher verdichtet. (...) Schon von seiner Wortbedeutung her scheint der Zettel für die Leseart der romantischen Volkskunde, deren Blick in die nur noch in Splittern greifbare Vergangenheit gerichtet war,⁸ wie geschaffen zu sein.’

Tegelijkertijd, en eigenhandig, riepen zij een reeks problemen over zich af, allereerst al samenkomend in de vraag: waar staat het geproduceerde fragment voor? Dat wil zeggen, hoe komt een fragment tot stand – welke keuzen worden gemaakt tijdens dit selectieproces? Vervolgens, wat representeert een fragment – hoe verhoudt zich dat tot ‘de werkelijkheid’. En daarmee samenhangend, waarvan is het fragment eigenlijk een fragment – welke relatie heeft dat tot een groter geheel of systeem?

‘To see ethnography as a form of culture collecting (not, of course, the *only* way to see it) highlights the ways’, schrijft Clifford (1988:231), ‘that diverse experiences and facts are selected, gathered, detached from their original temporal occasions, and given enduring value in a new arrangement’ – zoals bijvoorbeeld in een kaartsysteem.⁹ Selecteren en fragmenteren wil zeggen – zoals Valdimar Hafstein met Bauman en Briggs vaststelt voor het begrip erfgoed en het opstellen van lijsten daarvan door UNESCO – decontextualiseren en vervolgens recontextualiseren.¹⁰ Van deze dubbele operatie heeft Pertti Anttonen (2005:57) een scherpzinnige analyse gegeven, die het tevens mogelijk maakt te begrijpen wat een fiche in een etnologisch kaartsysteem in principe voorstelt.

⁸ De gebroeders Grimm noemden de in sprookjes vervatte elementen van de germaanse mythologie ‘splinters van een kapotte edelsteen’ (Dekker 1992:63); daarop doelt Schmitt hier.

⁹ Etnologen ‘divided cultural phenomena into fixed categories, itemizing and fragmenting, turning a real world into elements that could be sorted under convenient headings in the archives: customs, traditions, tools, genres, beliefs, and so forth’ (Löfgren 1990:6).

¹⁰ ‘both disembed their objects from previous contexts, rendering them discontinuous in some aspects of their surroundings; and both recontextualise them with respect to other objects similarly selected, according them a generality and value that is derived from the authority of the persons or institutions that sanction the selection’ (Hafstein 2009:108, vgl. 93,105). Vgl., ‘De schrijfster plukt de gebruiken uit elkaar om ze in te delen in de hokjes, die zij ervoor heeft ingericht’, Jan de Vries, [bespreking van H.C.A. Grolman, *Nederlandsche volksgebruiken. Kalenderfeesten* (Zutphen 1931)], *Mensch en Maatschappij* 8 (1932) 142-144; 142. Dat was ook waar hij op doelde in het als eerste genoemde motto.

‘the collecting and study of folklore does not ‘find’ or ‘discover’ folklore, as if this were an objectively existing natural object, independent of its role and position as an object for the folklorist’s gaze. Instead, the gaze that looks for folklore, whether regarded as vanishing or as vibrant, incorporates particular cultural phenomena into the discourse on folklore and the folklore taxonomy designed within this discourse. (...)’

This does not mean that the phenomena regarded as folklore do not ontologically exist. Rather, it means that particular, selected elements in human culture and communication receive their epistemic meaning and value as objects of this selection through their inclusion and appropriation in the scholarly category of folklore. In other words, the process of folklorization, the collecting and naming of cultural phenomena as folklore and putting them on display as collections of such [zoals in een kaartstelsel, JH], is to incorporate particular elements and processes of communication, for example, particular generic expressions of verbal artistry, into a particular type of social knowledge, which is then given epistemic power to legitimize the very practice of representation.’

Volkskundige ‘gegevens’ worden zo ‘metonymic representations of collective tradition’ (Anttonen 2013:163).¹¹ Een ordeningssysteem construeert een werkelijkheid *sui generis*. Het presenteert zich als iets vanzelfsprekends en gezaghebbends en verdoezelt (‘disguise[s]’) volgens Thornton (1988:296) op die manier ‘the rhetorical nature of the classificatory mode of exposition’. Wie een kaartenbak opentrekt, moet zich dus bewust zijn van de primaire epistemologische en retorische keuzes die gemaakt zijn bij de totstandkoming daarvan, en enige deconstructie-arbeid verrichten als hij een fiche daaruit haalt om te raadplegen.

Dat geldt nog in ander opzicht. Want tegelijkertijd zal de gebruiker zich de vraag stellen wat daarin kan worden aangetroffen. Wat en hoe selecteerden de samenstellers daarvoor uit de werkelijkheid: ‘how are the descriptive or experiential “items” of behavior and thought to be recognized or defined’ (Thornton 1988:296)? Immers, ‘Eine Auswahl (...) findet statt, eine Festlegung auf ein bestimmtes und eben nicht ein anderes Phänomen, ob dies nun begründet wird oder nicht’ (Bausinger 1970:158). In het spoor van Hayden White stelt Clifford (1990:56) dat ‘any historical or cultural “fact” can be registered as meaningful only by virtue of some prior code or figuration of the whole in which it belongs’. In de etnologie is dat geheel, de historiografie in een woord samenvattend, het begrip ‘volkscultuur’ (Kozijn 2012, 2013, waarvan hier dankbaar gebruik is gemaakt). Daarin komt ‘the traditional item-centered notion’ samen, ‘according to which folklore in performance is a manifestation of folklore as system’ (Anttonen 1993:26).¹² Bij de opbouw van hun archieven selecteerden onderzoekers ‘what was important from

¹¹ Zo ook Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1991:392): ‘Exhibition classifications (...) shift the grounds of singularity from the object to a category within a particular taxonomy’.

¹² Vgl. ‘die einzelnen Erkenntnisbemühungen (setzen) stets hypothetisches Wissen von Kultur als Ganzem voraus’ (Gerndt 1980:29).

what was less important or what could be ignored, either because it did not come under the heading of valuable folk culture or because people thought that it did not belong in the field of the new ethnological science' (Löfgren 1990:5). Maar daarmee is de vraag hoe ze dat precies deden, 'die Bemühung um verlässliche Orientierungsdaten und um Kriterien der Auswahl' (Bausinger 1980:7), allerminst beantwoord.

In formele zin richtten etnologen zich in eerste instantie op een cultuur die als *anders* werd gezien (bijv. Frijhoff 1994:251, Roodenburg 2000:68,79), of als 'puur', onaangetast door 'folk-alien urban pollutants' (Linda Dégh in Venbrux & Meder 2004:201), die verskilde van het zelfbeeld van de onderzoeker.¹³ Dan zag en vond men, met een esthetiserende blik (Bausinger 1984:102-103),¹⁴ het bijzondere en het pittoreske, zoals 'de toch wel karaktervolle "buitenissigheden" der volksdracht, der volksgebruiken, en volksvermaken' (D.J. van der Ven (1920) in Van Ginkel 2000:6).

Dat ging samen met aandacht voor het direct, *concreet* waarneembare, 'de formele aspecten van de cultuur' (Frijhoff 1997:10). 'Die herkömmlichen Sparten der Volkskunde orientierten sich an kulturellen Objektivationen, an "Gütern"; diese waren ihr eigentlicher und weithin einziger Gegenstand' (Bausinger 1969:235; vgl. Dekker 1989: 24, Post 1994a:232, Dekker 2002:350).¹⁵ Door Willem Frijhoff in 1982 gevraagd of het vak volkskunde niet ongeveer hetzelfde was als mentaliteitsgeschiedenis, antwoordde Han Voskuil dan ook 'dat de volkskunde "zich niet interesseert voor de mentaliteit van groepen op zich, maar die mentaliteit in zoverre ze zich weerspiegelt in concrete cultuurverschijnselen"' (Frijhoff 1988:53).¹⁶ Daaronder werd verstaan: 'de binnen een maatschappelijke groep voorkomende stereotype of traditionele opvattingen, handelingen, technieken, gebruiken, voorwerpen en geestelijke goederen' (Voskuil 1979:28).¹⁷ Op deze cultuurverschijnselen – ook wel aangeduid als 'cultuurvormen' (in De Blécourt

¹³ 'Ethnographers frequently choose to record a particular observation because it stands out. Observations often stand out because they are deviant, either when compared to others or with respect to a researcher's existing knowledge and beliefs' (Wolfinger 2002:90).

¹⁴ 'The "artifactualization" of expressive culture (...) went hand in hand with favouring certain genres and contents over others deemed less wondrous or beautiful' (Bendix 1997:48), Susan Stewart volgend.

¹⁵ 'Der volkskundliche Essentialismus zielt auf wesenhafte Identität der sich veränderenden Dinge – man könnte auch sagen: er geht aus von ontologischen Grundstrukturen. Diese sind nicht nur ideelle Setzungen, sondern sie werden – in "objektivistischer" Ausrichtung der Wissenschaft – als real angenommen' (Bausinger 1970:164), over het verleden sprekend. Vgl. volkskunde als 'Objektivationsforschung' (Bausinger 1980:2), met een 'objectivist rhetoric' (Hafstein z.j.:18).

¹⁶ Vgl. 'Ik moet niet in abstracties praten, maar in concrete termen die ik zelf begrijp' (Voskuil in Heymans 2000:171).

¹⁷ Deze door Voskuil weergegeven omschrijving van 'cultuurverschijnselen' door Günther Wiegelmann gold ook lang op de afdeling Volkskunde.

1995:89), ‘vormelementen’ (Frijhoff 1997:45, Van Ginkel 2000:3) of ‘volkscultuur-elementen’ (Dekker 1996:378) – hebben volkskundigen zich steeds geconcentreerd, tot op de dag van vandaag zelfs in een post-positivistische etnologische studie.¹⁸

Al snel werden die tegelijkertijd gezien door een theoretische bril. Deze verschijnselen waren niet alleen ‘anders’, maar werden conceptueel ook losgemaakt uit de eigen tijd. Juist omdat ze zo vreemd waren, werden ze beschouwd als overblijfselen, rudimenten, relictten uit een ver verleden. Als *tradities* bestonden ze nu nog voort, met name onder de plattelandsbevolking.¹⁹ In die zin lag de focus op ‘de traditionele elementen in de cultuur’, op ‘traditionele opvattingen en gebruiken’ (Ter inleiding 1975:2), op ‘vormtradities’ (Frijhoff 1997:43). ‘[A]s a positive scientist,’ zo beschrijft Hafstein (z.j.:16) het zelfbeeld van menig volkskundige in de jaren 1930, ‘the folklorist must deal in concrete, positive reality, and so tradition is reified. As a concrete, unified, living reality, tradition is susceptible to morphological analysis.’²⁰

Deze aandrang om wat men vond op te breken in eenheden ging samen met een andere, voor veel volkskundigen kenmerkende grondhouding: ‘Volkskunde (...) ist weitgehend enzyklopädischer Essentialismus: sie sucht “alles” aufzuarbeiten’ (Bausinger 1970:164). Dat vond bijvoorbeeld ook Jan de Vries (1932:142): ‘Wat broodnoodig is, zijn uitvoerige, betrouwbare beschrijvingen van *alle* [cursivering JH] volksgebruiken’, waaraan hij wel toevoegde, ‘zooveel mogelijk in onderling verband’.²¹

Het is typerend voor de etnologie dat onderzoekers enerzijds met deze vage formele criteria – ‘anders’, ‘concreet’, ‘traditioneel’ en dat ‘allemaal’, deze meestal ‘onuitgesproken premissen’ (Dekker 2002:313), ‘am Leitseil ganz weniger, selten in Frage gestellter Ideen oder Theorien’ (Bausinger 1970:164), aan de slag wisten te gaan, en anderzijds telkens, ook nu nog, voor nieuwe, in feite onoplosbare problemen kwamen te staan bij de afbakening van hun object. De gegroeide consensus daarover vond zijn beslag in het begrip ‘de volkskundige canon’, ‘the division of the subject into areas of realia’ (Löfgren 1990:6), vooral als bibliografisch instrument opgesteld door Eduard

¹⁸ ‘(...) we need to direct attention to the cultural forms through which a sense of immediacy of the past emerges. Paying attention to the particular cultural forms means paying attention to their material shape, (...) the material forms of culture make for a visceral grounding of culture [in] people’s everyday lives and convictions’ (Balkenhol 2014:190).

¹⁹ De gedachte was: ‘The passing on is what ennobles the folk element’ (Bendix 1997:41).

²⁰ De op zich adequate term ‘culturele morfologie’ is in de etnologie evenwel nauwelijks gebruikt, en dan nog met negatieve bijklank, zie Voskuil 1984:112. Mogelijk gebeurde dit om besmetting met de vreemde ideeënwereld van Leo Frobenius te voorkomen. Zie daarover Sylvain 1996.

²¹ Ook op het Bureau begreep medewerker Bart Asjes in 1966 ‘toch niet, hoe we een atlas van de volkscultuur kunnen maken als we niet de héle volkscultuur beschrijven!’ (Voskuil 1996b:41).

Hoffmann-Krayer en zich vertalend in de hoofdstukindeling van de eerste volkskundige handboeken. Daaronder ‘vallen thema’s als feesten, rituelen, geloofsvoorstellingen, kleding, voeding, wooncultuur, omgangsvormen, muzikale uitingsvormen, vertelcultuur, streek-, groeps- en spreektaal’ (Frijhoff 1997:13). Op zijn beurt versterkte de canon weer de kokervisie: ‘die durch die Dominanz des Kanons bedingte selektive Arbeitsweise’ (Scharfe 1970:84; Jacobs & Rooijackers 2005:8).

De canon mocht dan enig houvast bieden, voor wie zich wilde richten op tradities was de vraag wel ‘hoe men (moest) beslissen welke vormen nog wel of niet traditioneel waren’ (Voskuil 1984:113) – de ‘negotiation about what counts as folklore’ (Anttonen 2013:156). Daarover werd misschien wel nagedacht, maar het resultaat was doorgaans dat deze ‘min of meer intuïtief gekozen [werden] uit een voortdurend veranderende werkelijkheid’ (Voskuil 1984:113).²² Vooral na de oorlog drong die veranderende werkelijkheid zich evenwel steeds meer op en ook de volkskundige perceptie daarvan veranderde, waardoor de canon ging knellen. In de historiografie wordt Bausingers *Volkskultur in der technischen Welt* (1961) veelal als omslagpunt gemarkeerd. ‘Pointiert kann man sagen: Neben dem Volkslied ist seither auch der Schlager zum Thema geworden und neben der Lederhose auch die Lederjacke’ (Schmidt-Lauber e.a. 2013:451).

Opmerkelijk is dat in Nederland, nadat De Vries (1937:27;1941:26) daarin al was voorgegaan, al in de jaren 1950 vanuit de niet strikt academische volkskundebeoefening (mogelijk was dat in Duitsland ook het geval) aangedrongen werd op verbreding van het werkterrein. Tjaard de Haan hekelde begin jaren 1950 de exclusieve aandacht voor ‘stervende folkloristica’ en pleitte onderzoek naar bijvoorbeeld ‘voetbalcompetities, winkelweken, officiële ontvangsten’ en in de liedcultuur naar ‘Eddy Christiany, Toon Hermans, en de Bietenbouwers’ (in Van der Zeijden 2000:19). In dezelfde geest stelde S.J. van der Molen in 1960 dat het onderzoek naar oude gebruiken ‘nu eenmaal plezieriger (schijnt) te zijn dan de volkskundige verschijnselen van het heden gade te slaan: een studie over pepernoten wordt passend geacht, maar een onderzoek naar de vraag hoe en wanneer ijswafels, kauwgom en frites zijn ingeburgerd, vindt men minder aantrekkelijk’ (in Van der Zeijden 2000:41).²³ Al toonde Meertens zelf, weliswaar in zijn hoedanigheid van voorzitter van het vooral door amateur-volkskundigen gedragen Beraad voor het

²² Precies zoals bij de omlijning van het tegenwoordige begrip erfgoed: ‘it gives value to certain things rather than others with reference to an assortment of criteria that can only ever be indeterminate’ (Hafstein 2009:93). Vgl. Jacobs 2014.

²³ Niettemin was dit in amateur-volkskundige kring een kortstondig moment en stond spoedig vooral de oude canon weer in het centrum van de belangstelling, De Blécourt 1995:86, Kozijn 2012:53.

Nederlands Volksleven, zich in 1960 ontvankelijk voor dergelijke geluiden,²⁴ op het Amsterdamse volkskundebureau vonden zij voorlopig nauwelijks weerklank²⁵ – wat overeenkomstige gevolgen had voor de inhoud van het kaartstelsel.²⁶ De antropoloog Jojada Verrips kon eind jaren 1970 ‘de medewerkers van de afdeling Volkskunde zelf niet verleiden tot onderzoek naar hedendaagse, moderne vormen en opvattingen’ (De Blécourt 1995:89).

Toch werd die omslag, die tevens een verwijdering ten opzichte van de VTC inluidde, daarna geleidelijk gemaakt. Theoretische ontwikkelingen in het vak, met name in Duitsland, droegen daaraan doorslaggevend bij. Het was Han Voskuil die voor ‘een radicale koerswijziging’ zorgde – zoals kernachtig samengevat door Willem Frijhoff – ‘door het onderzoeksobject te contextualiseren, de cultuurverschijnselen te historiseren, en niet langer de beschrijving van de verschijnselen zelf maar hun functie en betekenisgeving centraal te stellen. Daarom verschoof de aandacht van relictten uit het verleden naar de dagelijkse cultuur van het heden, werd de plattelandscultuur ingeruild voor de totaliteit aan cultuurverschijnselen in de samenleving’ (Frijhoff 1999:157-158). Volkcultuur werd ook door de academische volkskundigen verbreed tot ‘de alledaagse cultuur van iedereen’ (Frijhoff 1999:158; Kozijn 2012:57). De ‘term “traditioneel” (werd) tot een louter heuristisch begrip gereduceerd’, ‘niet meer als een methodologisch vóórgegeven geaccepteerd’ (Frijhoff 1988:49), als ‘een haast onveranderlijke essentie buiten de handelende mens om’ (Dekker, Roodenburg & Rooijakkers 2000:11)²⁷. De structuur van de canon bleef dan wel gehandhaafd, hij werd nadrukkelijk opengesteld voor de opname van allerlei nieuwe culturele fenomenen (Kozijn 2013:136-137; vgl. Doelman 1992:231). Omdat een opsomming daarvan in principe ‘eindeloos uit te breiden’ (Rooijakkers 1999:10) is, kent de etnologische blik nu geen grenzen meer. Het werkerterrein omvat ‘immers *alle* [cursivering JH] aspecten van het dagelijks leven’ (Dekker, Roodenburg & Rooijakkers 2001:173). Daardoor is er thans onder etnologen zelfs ‘een grote terug-

²⁴ Hij vroeg aandacht voor ‘nieuwe uitingen van het volksleven en nieuwe vormen van gebruiken’, dat wil zeggen voorzover die ‘langzamerhand traditie beginnen te worden’, zoals bloemencorso’s. Maar moeder- en vaderdag sloot hij nog uit (in Van der Zeijden 2000:36;40).

²⁵ ‘Ik vond die moderne dingen toen [c.1970] helemaal niet interessant’, Ton Dekker in Wijers 1999:106. De afdeling dialectologie onder leiding van Jo Daan deed dat wel (Dekker 2002:281). Jan Stroop publiceerde in 1972 een artikel over patates frites (Stroop 1972).

²⁶ Dat valt indirect af te leiden uit de discussies over de opname van krantenberichten over bijvoorbeeld een door de VVV georganiseerd paasvuur, een 1-meifeest of een protestsongwedstrijd in het knipselarchief. Als in het *Bureau* Bart Asjes daarvoor pleit, houdt Maarten Koning dat steeds af, Voskuil 1996b:45-46,58,76.

²⁷ ‘Cultuur is in feite een mentale constructie die niet geobjectiveerd behoort te worden als iets wat buiten de mens om zou bestaan’ (Rooijakkers 1999:10).

houdendheid om dit concept [de canon] nog actief te gebruiken' (Margry 2012:19). Een selectieprincipe mag dan verdwenen zijn,²⁸ haar totaliserende aanspraak heeft de huidige etnologie gemeen met de volkskunde van het verleden.

Opbouw, structuur en inhoud van de VTC

Want in deze traditie begon ook Han Voskuil in 1957²⁹ aan de opbouw van zijn kaart-systeem.³⁰ 'Doel was en is', schreef hij in 1969, 'alle nederlandse volkskundige gegevens, voorzover die ons uit de literatuur, uit handschriften, van vragenlijsten, verslagen en geluidsbanden, en uit mondelinge mededelingen bekend zijn, in het kaartsysteem onder te brengen' (1969:45), 'als in een soort woordenboek' (Voskuil 1996a: 277).³¹ 'Gegevens' lijkt hier zowel naar de classificerende trefwoorden te verwijzen als naar de bronnen die daarover konden inlichten. Dat Voskuil werkelijk meende ook *alle* bronnen te kunnen doornemen – al had hij ook zelf wel aarzelingen daarbij,³² is nu nauwelijks invoelbaar,³³ maar kwam ongetwijfeld tevens voort uit de in de jaren 1950-1960 breed levende gedachte dat volkscultuur iets eindigs was en dus in principe in zijn geheel te documenteren. 'We wilden (...) alles wat er geweest was inblikken in het kaart-systeem. Dat was het dan. We dachten ook dat die volkscultuur zou ophouden te bestaan' (Ton Dekker in Wijers 1999:105).

Niettemin stelde Meertens al in 1958 enigszins verbaasd vast dat daarvan 'zo merkwaardig veel bewaard is gebleven' (1958:129). Dat bleek uit de grote aantallen gegevens die het Amsterdamse volkskundebureau bereikten via de sinds 1934 uitgestuurde vragenlijsten. Als zijn primaire taak zag Meertens het om 'een inventarisatie van de Nederlandse traditionele cultuur' (Voskuil 1982:53) te maken. Op grond daarvan zou het

²⁸ Immers, 'het verhaal, de *narrative*, kan alle werkelijkheid absorberen en wegens deze of gene dimensie tot 'volkscultuur' benoemen, maar tegelijk brengt het een onoplosbare onzekerheid over het 'eigen' object en de 'eigen' methode van de volkskunde. Welke cultuur wil zij nu precies bestuderen?' (Frijhoff 1997:55).

²⁹ Althans volgens de beschrijving in *Het Bureau* (Voskuil 1996a:28-29). Voskuil was 1 juli 1957 in dienst getreden. In zijn artikel uit 1969(:44) noemt hij 1958 als beginjaar van het kaartsysteem.

³⁰ Of de bibliografische 'systematische kaartcatalogus voor de Volkenkunde over de geheele wereld' (1914-?) van het Ethnologisch Instituut in Utrecht, waarin ook literatuur over de volkskunde van Nederland werd opgenomen (Van Ginkel 2000:38), Voskuil geïnspireerd heeft, is niet bekend.

³¹ Daar had Jacques Sinninghe al in 1935 voor gepleit. 'In de loop der jaren is zoo enorm veel materiaal samengebracht, dat het oogenblik gekomen schijnt voor de groote overzichten. Naast een volkskunde atlas heeft onze wetenschap mijns inziens ook behoefte aan een volkskundig woordenboek' (Sinninghe 1935:176). Voskuil dacht aan een 'vervanging van het woordenboek van Ter Laan' (1949).

³² 'Het werk dat nog gedaan moet worden is zo omvangrijk dat wij het doel wel zien, maar nog niet bij benadering kunnen zeggen wanneer wij het zullen bereiken' (Voskuil 1969:57).

³³ Als Maarten Koning hem de opzet van het kaartsysteem uitlegt, reageert Bart Asjes in 1959 evengoed al met: 'Dat lijkt me heel veel werk' (Voskuil 1996a:277).

bureau, evenals als in Duitsland,³⁴ een volkskunde-atlas vervaardigen. De verschijning in 1959 van de eerste aflevering daarvan markeerde evenwel geen hoogtepunt, maar eerder een crisis op het bureau: de kaarten bleken in feite onbruikbaar (Dekker 2002:293-309). Zwaar woog ‘de gebleken onmacht om de Nederlands-Vlaamse volkskundekaarten van een historisch onderbouwd commentaar te voorzien’ (Dekker 2002:325). Daaruit werd de conclusie getrokken, ook naar aanleiding van de kritiek op de atlas, dat men over *nog niet genoeg* gegevens beschikte. In dit licht dient Voskuils initiatief om een kaartstelsel te beginnen mede te worden bezien. ‘De documentatie moest de basis gaan vormen voor een volkskundig woordenboek en voor thematische studies, met of zonder kaarten’ (Dekker 2002:325).

Toch was de eerste aanleiding tot het stelsel ongetwijfeld de wens eenvoudig meer greep te krijgen op de gegevens. Meertens stelde in 1958 dat ‘al het bijeengebrachte materiaal (...) nog altijd hoogst fragmentarisch (blijft) en vaak ongeordend, zodat we het niet voldoende kunnen overzien’ (1958:127). Dat gold ook voor Maarten Koning zelf: ‘als ik er geen fiche van maak, dan onthoud ik het niet. Dat is de zin van het kaartstelsel!’ (Voskuil 1996b:59).

De behoefte aan meer documentatie kwam verder voort uit de talrijke verzoeken om inlichtingen die aan het bureau gesteld werden en waarop een deskundig antwoord verwacht werd. Resultaten van het tijdrovende onderzoek daarvoor kwamen in het kaartstelsel terecht, dat tegelijk gevoed ging worden met nieuwe gegevens om aan toekomstige behoeften bij de informatieverstrekking te kunnen voldoen. In 1959 was het ‘trefwoordenregister’ al een ‘onontbeerlijk hulpmiddel’ geworden ‘voor de werkzaamheden van het bureau’ (*Jaarboek 1959-1960*:235). Tegelijkertijd moesten de volkskundigen aanzien dat in de pers of in populaire publicaties de vreemdste, wetenschappelijk inmiddels achterhaalde, beweringen gedaan werden over wat als volkscultuur werd gezien. Dat botste met hun zelfbeeld. ‘Op de lange duur zou de documentatie tevens als wapen kunnen dienen tegen geïdeologiseer, getheoretiseer en gefantaseer’ (Dekker 2002:354).³⁵

³⁴ ‘Das angestrebte Ziel war die Schaffung eines “Inventarbuches der deutschen Volkskultur” in Form von Karten’ (Simon 2005:54).

³⁵ ‘Als het kaartstelsel klaar was, dan zouden al die zwetsers en stukjesschrijvers in één klap monddood gemaakt worden. Als iemand het dan nog zou wagen om onzin over heksen, tovenaars of carnaval te verkopen, dan zouden we alleen maar een bak met fiches uit het kaartstelsel hoeven te trekken om die persoon onder de harde feiten te vermorzelen’, Ton Dekker in Wijers 1999:105.

“Hoeveel heb je nodig?” ‘Honderd?’ probeerde Maarten” (Voskuil 1996a:28). Dat aantal fiches in 1957 zou al snel niet genoeg zijn. In 1961 waren er, volgens de jaarverslagen van de afdeling Volkskunde, ‘enkele duizenden’, in 1962 ‘ongeveer 50.000’. Vervolgens circa 260.000 (1965), 350.000 (1966), 400.000 (1967), 490.000 (1968), 535.000 (1969), 577.000 (1970). Bij de berekening van het laatste getal moet iets mis gegaan zijn. Want een nieuwe berekening leert dat de VTC uiteindelijk ongeveer 500.000 fiches telt.³⁶ Omstreeks 1987 werd het werken met papieren systeemkaartjes (in de laatste fase prints van computerfilekaartjes) gestaakt en stapte de documentatie over op een nieuw digitaal databestand, de thans via internet toegankelijke Volkskundige Trefwoorden Bank. Het aantal rijen met dubbele metalen kaartenbakken was in 1969 zo groot geworden dat deze op de Keizersgracht langs drie wanden manshoog geplaatst werden in een aparte ‘kaartsysteemkamer’ (Voskuil 1996b:325).

De ook Voskuil kenmerkende ‘taste for the fragment’ gaf uiteindelijk de doorslag om voor een alfabetisch geordend trefwoordensysteem te kiezen. Een systematische indeling, ook die van Hoffmann-Krayer, was te grof om ‘het feitelijk materiaal tot in details’ te ordenen (Voskuil 1969:44). Want om de details ging het. ‘Principe is van het begin af geweest dat ieder aspect van de inhoud [van een mededeling] op een afzonderlijk fiche, onder een eigen trefwoord wordt gebracht’ (ibid.:49). ‘In principe staat ieder woord erin’ (Voskuil 1996a:550.³⁷ Het voordeel was dat in een alfabetisch systeem ‘de betekenis van de opgenomen woorden geen rol speelt. Daardoor is men ontslagen van problemen rond de ordening’ (Voskuil 1969:51). De classificatorische wildgroei en het verlies aan samenhang en overzicht die onvermijdelijk dreigden wanneer men naar eigen inzicht of op grond van een gelezen publicatie zelf trefwoorden toekende, werd tegengegaan door kaartjes met ‘zie:’-verwijzingen te plaatsen naar verwante trefwoorden of synoniemen. Om het af te leggen parcours³⁸ weer enigszins binnen de perken te houden werden sommige trefwoorden met rode kaarten geblokkeerd; die dwongen het fiche op de aangegeven plaats elders in het systeem in te steken, onder een verwant, meer systematisch

³⁶ Er zijn 481 gevulde kaartenbakken die ieder c. 1200 fiches bevatten; daarvan moeten 80.000 tabfiches afgetrokken worden.

³⁷ Bovendien was ‘de wijze van ficheren met het zich uitbreiden van de staf verfijnder (...) geworden’ (Voskuil 1969:45). Daarbij moet bedacht worden dat de staf nog in 1974 ‘geheel uit filologen [was] samengesteld’ (Rapport 1974:20).

³⁸ Ook het kaartsysteem van Richard Wossidlo in Rostock karakteriseert Christoph Schmitt (2005:100) als ‘ein vielfach vernetzter “Organismus”, den zu bereisen man Landkarten benötigt’.

trefwoord.³⁹ Zo was het systeem in feite flexibel, ‘half systematisch, half alfabetisch’ (ibid.:56). Niettemin was het met een geschatte 80.000 trefwoorden al in 1973 uiterst complex,⁴⁰ waardoor af en toe pogingen werden gedaan om het systeem te saneren.⁴¹ Pas in 1971 werden er lichtbruine tabfiches (‘leikaarten’) in het systeem geplaatst om de trefwoorden gemakkelijker van elkaar te scheiden (*Jaarboek* 1971:234). Daarachter staan de fiches geordend op jaar, van de publicatie/mededeling of van de datering van het gegeven, en daarbinnen weer alfabetisch op auteursnaam.

Omdat het Openluchtmuseum in Arnhem de materiële cultuur van de plattelands-samenleving als werkterrein had, lag het voor de hand dat het bureau in Amsterdam ‘zich in hoofdzaak [toelegde] op de niet-materiële, zo men wil de “geestelijke” volkskunde, het volksgeloof, de zeden en gebruiken, de volksletterkunde en de volkswetenschap’ (Meertens 1958:127). Door de persoonlijke interesse van Meertens voor geloofsvoorstellingen werd dat nog versterkt (Voskuil 1984:54, Dekker 2002:296). Dat had zijn weerslag op de thematiek van de volkskunde-atlas, die van de vragenlijsten en daarmee ook op de inhoud van het ‘volkskundig fichesrepertorium’ (*Jaarboek* 1961-1962:253). Er bestaat geen logboek over hoe de VTC over de jaren gevuld is;⁴² wel bieden de jaarverslagen van de afdeling Volkskunde en raadpleging van de VTC zelf enig houvast. Er werden fiches op trefwoord gemaakt uit de volgende typen bronnen:

- volkskundige en lokaal/regionaal-historische *boeken en tijdschriften*, vooral betreffende Nederland en Vlaanderen, maar ook andere Europese landen, met name de Duitstalige, in de beginjaren retro-actief. In de jaren 1970-1980 werden de in de bibliotheek binnenkomende tijdschriften in mappen onder de documentalisten en enkele wetenschappelijk medewerkers verdeeld om de volkskundige gegevens daarin te ficheren. Van verscheidene boeken, zoals Teirlincks *Flora Diabolica* en *Flora Magica* en Bakkers *Volksgeneeskunde in Waterland* werd het gehele omvangrijke register op fiches geplaatst, wat alleen al tot een grote toename van het aantal trefwoorden leidde.

³⁹ Bijvoorbeeld, bruinkool, zie: brandstof (bruinkool); bruinvis (olie), zie: olie (visolie).

⁴⁰ In dat jaar werden alle trefwoorden onder elkaar overgetikt op A4-bladzijden in klappers. Een exemplaar bevindt zich in het archief van het Meertens Instituut onder inventarisnummer 377:44; zie bijlage I voor enkele bladzijden hieruit. Ter vergelijking: het WNT heeft 400.000 trefwoorden en 95.000 hoofdtrefwoorden, het kaartsysteem van Wossidlo in Rostock 27.000 rubrieken (Schmitt 2005:111), het volkskundig woordenboek van Ter Laan (1949) zo’n 7000 trefwoorden.

⁴¹ ‘Hoe wou je dat dan doen?’ vroeg Tjitske. ‘Het bestand bevroren, het invoeren van nieuwe trefwoorden bewaken, en de bestaande terugbrengen via rode verwijzingen.’ ‘Dat lijkt me een heel werk.’ ‘Maar het lijkt me wel nuttig,’ zei Joop.’ (Voskuil 1997:216).

⁴² In het systeem zelf bevinden zich soms fiches met opgave van wanneer en door wie een bepaald boek werd geëxcerpeerd.

- antwoorden op afzonderlijke vragen in de *vragenlijsten*. In 1962 bijvoorbeeld – tevens om een indruk te geven van de inhoud van de VTC – schreef een twaalfstal studenten ‘gegevens af van de vragenlijsten 1-4 en 11-19. In totaal heeft dit ongeveer 50.000 fiches opgeleverd met enkele honderdduizenden gegevens over inhuur termijnen, inhuurgebruiken, verhuisgebruiken, haardleiden, geestengeloof, rouwgebruiken, volksgebruik met betrekking tot de zwaluw en de ooievaar, Driekoningen, paaseieren, levende en verdwenen kalenderfeesten, katrijnsmelken, Hemelvaartsdag, dauwtrappen, sint-jansnacht, de brandende schaapherder, elven en alven, klokken, beeldwit enz.’ (*Jaarboek* 1962-1963:307). Het jaar daarop werden uit de vragenlijsten gegevens ‘verwerkt’ over onder andere het onheilspellend voorteken, ketelmuziek, middelen tegen de kiespijn, kraam- en doopgebruiken, rouwgebruiken, jaarvuren; in 1964 over spook- en onheilsgedichten, processies, de levensroede, de jongelingschap, wisselkinderen, de begrafenis van de kraamvrouw, St.-Antonius Abt. Midden jaren 1970 komt aan deze invoer van fiches met antwoorden uit de vragenlijsten grotendeels een einde. Die gebeurde aanvankelijk mede met het oog op het werk aan de atlas, vervolgens autonoom, zonder dat thans duidelijk is welke selectiecriteria daarbij golden.

- *sagen*⁴³, vooral afkomstig uit het veertigtal licentiaatsverhandelingen van de studenten van K.C. Peeters (Leuven; zie voor de achtergrond Dekker 2002:308-309) en de verslagen van de door het bureau in Nederland uitgestuurde verzamelaars van volksverhalen (Dekker 1992:71-79). Alleen al uit de licentiaatsverhandelingen werden de ongeveer 25.000 sagen ‘afzonderlijk uitgetikt en in het trefwoordenregister ondergebracht’ (*Jaarboek* 1960-1961:219; 1964-1965:293). Soortgelijk grote aantallen fiches werden gemaakt van de Nederlandse verhalen, met name die van Dam Jaarsma.

- de (‘kleine’) *handschriften*,⁴⁴ die vooral in 1967 en 1968 werden geficheerd. Ze zijn herkenbaar aan het ‘Meded. van (naam)’ aan het begin van het kaartje. Een overzicht van de gegeven trefwoorden is bij ieder handschrift gearhiveerd.⁴⁵ Bovendien werden in 1967 ‘uit de sinds de oprichting van het bureau binnengekomen correspondentie (...) alle volkskundige gegevens overgenomen’ (*Jaarboek* 1967-1968:253).

⁴³ Sagen zijn ‘relatief korte verhalen, die vaak over bovennatuurlijke verschijnselen en wezens gaan (...) over bijvoorbeeld hekserij, toverij, spokerij, weerwolverij, over reuzen, kabouters, nachtmerries (...) witte wieven en duivels. (...) geduchte rovers, onderaardse gangen, verborgen schatten en bodemloze putten’ (De Blécourt e.a. 2010:8).

⁴⁴ Archief Meertens Instituut inv.nrs. 229 en 230.

⁴⁵ Een voorbeeld daarvan in Bijlage II.

- *krantenknipsels*. Los van de VTC werd op het bureau een knipselarchief bijgehouden,⁴⁶ ontsloten via een gedetailleerde systematische indeling. Maar slechts incidenteel, met name wanneer het artikelen betrof over een regio of plaats, werden volkskundige gegevens uit knipsels geficheerd en in de VTC opgenomen.

- Dat gegevens uit *geluidsbanden* zouden worden opgenomen, werd door Voskuil wel aangekondigd, maar lijkt niet, of nauwelijks, in praktijk gebracht te zijn.

Een groot aantal mensen, in de beginjaren deels losse krachten, later uitsluitend de vaste medewerkers van de afdeling, heeft het kaartstelsel gedurende vele jaren helpen opbouwen. Onvermijdelijk zijn er daardoor individuele verschillen opgetreden bij het geven van trefwoorden en bij het exciperen of depouilleren, bij de tekstjes op de fiches. Soms werd een antwoord op een vragenlijst of een passage in de literatuur geheel overgenomen, dan weer werd alleen een korte, soms ook kritische, samenvatting gegeven (vgl. Van Eemeren 1975:44). Ook ten aanzien van de bronvermelding zijn allerlei verschillen te constateren, van volledige tot uiterst summier, in de vorm van afkortingen die tegenwoordig steeds minder begrepen zullen worden. Wel zijn de grote woordliefde en het opdeelplezier, het tot ‘in ihre kleinsten morphologischen Bauelemente’ (Schmitt 2005: 111) uitsplitsen van gegevens, in de loop der tijd afgenomen. Als de fiches gemaakt waren, werden ze in porties gealfabetiseerd en na controle ingestoken (Voskuil 1997:216).

In opzet bedoelde de VTC *geen bibliografie* te zijn van de (Nederlandse) volkskunde. Al begonnen vanaf de jaren 1960 de, aan (groepen) tijdschriften gewijde, delen van de *Nederlandse* (zij het voornamelijk Belgische) *Volkskundige Bibliografie* te verschijnen, en bestonden ook de literatuuroverzichten in *Volkskunde* en de *Internationale Volkskundliche Bibliographie*, ‘de behoefte’ aan zo’n bibliografie (Voskuil 1969:47) was er wel. Vooral als hulpmiddel om de vele vragen om inlichtingen te kunnen beantwoorden. Wel werd enige tijd aan een bibliografie gewerkt door de bibliothecaris van het instituut, maar deze hield daar in 1961 mee op (*Jaarboek* 1961-1962:251). Als een soort tussenoplossing werden in de VTC fiches opgenomen op de naam van (buitenlandse) auteurs van vooral boeken, en enige tijd tevens van recensies daarvan. De gedachte daarachter was om met behulp van deze fiches ‘in het woordenboek straks een groot aantal bio- en bibliografische nota’s op te nemen’ (Voskuil 1969:47).

Een handicap bij de beantwoorden van vragen was dat, wilde men een lijstje met literatuur over een bepaald onderwerp opgeven, eerst alle fiches, uit diverse typen

⁴⁶ Archief Meertens Instituut inv.nr. 57.

bronnen, achter een trefwoord moesten worden doorgenomen. Om dit tijdrovende werk terug te dringen, en omdat vragen over hetzelfde onderwerp vaak terugkeerden, kwam medewerker Hans van Koolbergen midden jaren 1980 op de gedachte fiches met titels van artikelen en boeken met een tabfiche te scheiden van de overige fiches. Dat leidde weer tot het idee om deze bibliografische fiches onder te gaan brengen in een apart, ook voor bezoekers van het instituut toegankelijk, kaartsysteem.⁴⁷ Vulde zich dat eerst afhankelijk van toevallige informatieverzoeken, eind jaren tachtig is door twee losse krachten begonnen met het doornemen van de gehele VTC, om alle fiches met literatuurverwijzingen daaruit te selecteren. Zij zijn daarbij echter slechts gevorderd tot ongeveer halverwege.⁴⁸

Een nuttig instrument?

De door Voskuil als afdelingshoofd genomen beslissing om een groot deel van de beschikbare tijd en energie van hemzelf en zijn medewerkers te steken in het kaartsysteem, vooral in de periode tussen 1960 en c.1985 (Dekker 1988:6, 2002:324-325,335,341, 353-354), heeft een zeer zware wissel getrokken op de geschiedenis van de afdeling volkskunde. ‘Die enorme documentatie is een moeras geweest, een valkuil waar wij ingelopen zijn’, zei Ton Dekker in een terugblik.

‘Theorieën en aannames, daar hielden Voskuil en ik ons niet mee bezig. Het volbouwen van dat kaartsysteem zagen wij als onze taak. (...) We dachten: als je nou maar genoeg feiten achter elkaar zet, dan vertelt die documentatie precies wat er vroeger aan volkskundige fenomenen in Nederland leefde, dan rollen er vanzelf wel een probleemstelling en een conclusie uit. Een prettig idee: wat je ook deed, je werkte altijd aan een groot bouwwerk. Hoe dat bouwwerk er op den duur uit zou zien, dat wisten we dan niet, maar goed’ (Dirks 1998).

Het werk aan de VTC bood zin en houvast in de dagelijkse gang van zaken op de afdeling. Maar daarop was evengoed de karakteristiek van De Vries (1937:3) van toepassing dat het ‘toch soms niets anders [was] dan de onverpoosde beweging van de tredmolen, waarin men zich afslooft zonder te vorderen’. De dwingende eigen logica van zo’n systeem was door hem – al had hij het hier primair over het onderzoek – in 1937 met een profetische blik beschreven. Hoewel het ook voor hem vaststond dat ‘het registreren van de elementen, die in de volkskultuur aanwezig zijn (eerst moet geschieden)’, daarin kon

⁴⁷ Dat nu het inventarisnummer 141:2 heeft en 40 kaartenbakken telt.

⁴⁸ Tot het trefwoord Mariabeeld. Autopsie van enkele al door hen doorgenomen kaartenbakken leert evenwel dat nogal wat fiches die in aanmerking komen voor het tweede systeem in het eerste zijn achtergebleven.

men doorschieten: ‘de analytische richting van het wetenschappelijk denken’ had tot ‘onbevredigende resultaten’ geleid.

‘Men kon de dingen niet meer als een eenheid zien. Het was immers onbetwistbaar, dat elk ding bij nader toezien in talloos vele onderdeelen uiteenviel: een voorwerp in atomen, een sprookje in motieven, een gedicht in versregels. (...) de methode stelde ook den middelmatigen werker in staat om op een beperkt gebied tot bruikbare resultaten te komen. Het kon niet anders, dan dat dit ten slotte leidde tot een mechaniseering van het wetenschappelijk onderzoek, waarbij het bestudeerde onderwerp zoo klein werd, dat het het verband met het grootere geheel, waartoe het behoorde, geheel verloor en men kon gaan spreken van *la science pour la science*’ (De Vries 1937: 15, 9-10).⁴⁹

Ook het kaartsysteem en het alsmaar toevoegen van gegevens daaraan waren ‘een eigen leven’ (Goossens 1997:134; vgl. Rapport 1974:16) gaan leiden. ‘Der Grund dafür liegt einmal in dem Mechanismus des Sammeln selbst, der jedes zusätzliche Zeugnis zu einem Gewinn macht’ (Bausinger 1971:214). ‘[G]eheel in de volkskundige traditie’ werd bij de VTC, evenals bij de vragenlijsten en het verzamelen van volksverhalen en volksliederen, ‘niet in de eerste plaats aan onderzoek gedacht, maar aan het bijeenbrengen van een zo groot mogelijk corpus ten dienste van het onderzoek door anderen’ (Voskuil 1982:55; Dekker 2002:354). Al in 1959 voelde Bernet Kempers dat het nodig was om dit te verdedigen: ‘het systematisch verzamelen van deze gegevens (is) een uitermate belangrijke werkzaamheid van het bureau’, ook omdat ‘verscheidene anderen voor hun studie daarvan gebruik hebben kunnen maken’ (Bernet Kempers 1959:137).⁵⁰

In feite was het gebrek aan reflectie op waar men mee bezig was een vorm van vluchtgedrag, zoals Paul Post, evenals Ton Dekker, in een latere fase van de geschiedenis van de afdeling kon vaststellen: een ‘toevlucht zoeken in descriptie en inventarisatie, in verzamelen en documenteren, en daarmee elke aanzet tot een vraag- of probleemstelling, tot analyse, synthese en interpretatie voortdurend uitstellen’ (Post 1994b:416).⁵¹ Maar ook

⁴⁹ Dat De Vries hier bij ‘eenheid’ doelde op de alles verbindende ‘volksziel’ (Dekker 1995:359-360; vgl. Van Ginkel 2000:45) doet aan deze diagnose niet af.

⁵⁰ Over de toegankelijkheid van het kaartsysteem circuleerden evenwel ‘tegenstrijdige berichten’ (Voskuil 1996b:54). “‘De algemene regel is dat buitenstaanders niet in het kaartsysteem mogen, omdat het dan een bende wordt en omdat er bovendien allerlei ongepubliceerde gegevens in zitten, maar dat ieder van ons het recht heeft om daarvan in voorkomende gevallen af te wijken’, probeerde Maarten. ‘En daar neem ik nu geen genoegen mee,’ zei Bart koppig. ‘Ik wil algemeen geldende regels waar iedereen zich aan houdt, anders weet ik niet waar ik aan toe ben.’” (Voskuil 1997:231). Voskuils criteria waren het wetenschappelijk gehalte van een onderzoeker of de al dan niet commerciële opzet van een voorgenomen publicatie, maar soms ook zijn perceptie van de karakterstructuur van degene die toegang vroeg. Vooral antropologen viel het zwaar om die te verkrijgen (Van Ginkel 2000:108-112).

⁵¹ ‘Im Schlagwortkatalog äußert sich eine Art Enzyklopädismus und Inventarismus, die mit der Befangenheit des Forschers Voskuil verbunden waren, “voreilig” zu analysieren und wissenschaftliche Ergebnisse in Artikeln und Büchern zu präsentieren’ (Elpers 2013:278-279).

al rond 1974, in een door Post opnieuw onder de aandacht gebracht rapport,⁵² begon het besef door te dringen dat het zo eigenlijk niet langer kon. Na het mislukken van het atlasproject en onder invloed van de vanuit Duitsland doorgedrongen kritiek op de volkskundige basisassumpties werd daarin nogal ferm gesproken over ‘de ongebreidelde verzameldrift, die gedurende lange tijd karakteristiek is geweest voor de volkskunde’ en ‘een inmiddels verworpen encyclopedisme en als zodanig typerend (...) voor een volkskunde die zijn uiteindelijk doel zocht in het aanleggen van een zo volledig mogelijke rudimenten-verzameling’ (Rapport 1974:16,18-19).⁵³

Het is evenwel opmerkelijk dat dit geen consequenties had voor het werk aan de VTC. Dat vond, zoals latere jaarverslagen treffend formuleren, ‘normaal voortgang’ (bv. *Jaarboek* 1978:317). In de loop van de jaren 1970 kreeg het verrichten van onderzoek op de afdeling een groter accent. Niet alleen de ruimtelijke verspreiding van cultuurverschijnselen stond daarin nu centraal, maar steeds meer ook hun historische ontwikkeling, in het bijzonder die van materiële objecten (Dekker 1995:20, 2002:350-354; Frijhoff 1988:48-49; De Blécourt 1995:89). Dat noopte bij specifieke onderwerpen tot het systematisch verzamelen van daarvoor relevante, bij voorkeur seriële, historische bronnen, zoals boedelinventarissen. Door de inmiddels beschikbare digitale techniek van ontsluiting werden de gegevens uit die bron niet meer opgenomen in de VTC. Dat had als gevolg dat de VTC zelf zich niet tevens ontwikkelde tot een ‘historische Quellenkartei’, zoals die op de volkskunde-instituten in München en Kiel.⁵⁴

Bij het onderzoek werd nu weliswaar gebruik gemaakt van de (literatuur-) gegevens in de VTC, maar dan toch meer als aanvulling op het voortaan gerichte bronnen- en literatuuronderzoek van individuele onderzoekers. Er ontstond bovendien een toenemende spanning tussen het alomvattend, autonome karakter van de VTC, die bovendien vrijwel uitsluitend gevoed werd door in principe incidentele gegevens – want afkom-

⁵² Geschreven door A.J. Bernet Kempers, H.L. Cox, J.M. van der Poel en J.J. Voskuil.

⁵³ Of ‘het inventariseren zonder duidelijke probleemstelling’ (Voskuil 1982:55).

⁵⁴ De kans daarop had even bestaan toen de voorzitter van de volkskundecommissie, de classicus Hendrik Wagenvoort, Meertens in 1954 suggereerde om volkskundige gegevens te verzamelen in rechterlijke archieven. Meertens vond het een ‘sympathie’ idee, maar hield het af. ‘Hij leek het werk aan een historische documentatie niet helemaal als een volwaardige wetenschappelijke activiteit te beschouwen’ (Dekker 2002: 282-283). Voskuil (1969:45) heeft daar wel even aan gedacht, ‘maar een systematisch doornemen van de archivalische bronnen is zo tijdrovend, dat we nog niet zien hoe we dat moeten verwezenlijken.’ Wel werden in 1970 door de ‘wetenschappelijk ambtenaar voor het archief-onderzoek’ op het instituut Rudi Künzel ‘een aantal oudere rechtsbronnen, in het bijzonder markerechten en stedelijke keuren geëxcerpeerd’ (*Jaarboek* 1970:200) voor het kaartstelsel.

stig uit de inkomende tijdschriften en boeken voor de instituutbibliotheek, en specifieke, in aantal beperkte, onderzoeksvragen.

Daar kwam de steeds grotere discrepantie tussen het lopende onderzoek en de bestaande inhoud van de VTC nog bij. Die telde dan wel enkele tienduizenden trefwoorden, in feite staan achter maar ongeveer 1400 trefwoorden meer dan zo'n 15-20 fiches. Deze trefwoorden vormen de kern van de VTC. Een overzicht daarvan (zie bijlage III) laat zien hoezeer die vooral overeenkomen met de belangstellingssfeer van het bureau in de eerste decennia van zijn bestaan. Een omschrijving als 'schemerachtige onderwerpen' (Bernet Kempers in Dekker 2002:306) of 'thans maatschappelijk irrelevant geworden gebruiken, voorstellingen of overtuigingen' (Frijhoff 1997:49) was en is daarop steeds meer van toepassing.⁵⁵ Al is ongetwijfeld naar een systematische invoer gestreefd van de gegevens uit de diverse typen bronnen, tegenwoordig is dat niet goed inzichtelijk meer. Een onwelwillende gebruiker zou het kaartsysteem, met een karakteristiek die Voskuil gaf in ander verband, niet ten onrechte als 'een ratjetoe' (1982:185) van heterogene gegevens kunnen betitelen. Het zeer grote aantal Vlaamse culturele gegevens vormt – hoe men ook over de combinatie daarvan met gegevens uit Nederland denkt (vgl. Dekker 1996; Jacobs & Rooijackers 2005:14,16-17) – een complicerende factor als men het systeem raadpleegt.

Dit alles heeft ertoe geleid, zoals Sophie Elpers (2013:279) vaststelt, dat '(i)n der sozialen Realität des Instituts das äußerst reiche Material des Schlagwortskatalogs dann auch häufig ungenutzt (blieb).⁵⁶ Het is een even ontluisterende als terechte en realistische constatering.⁵⁷

Een beter instrumentarium, zei oud-KNAW-president Frits van Oostrom in navolging van de natuurkundige Freeman Dyson bij de presentatie van de digitale databank Dutch Songs On Line,⁵⁸ kan een ongelofelijk bijdrage leveren van de wetenschappelijke vooruitgang. De VTC is een instrumentarium dat in principe daartoe in staat had

⁵⁵ Misschien is het door Ton Dekker enthousiast omarmde Brieven aan de Toekomst-project (1998; Frijhoff 1999:150; Kozijn 2012:50) als een corrigerende reactie hierop te beschouwen. Een elektronisch trefwoordenregister ontsluit het materiaal. Doordat dat pas in 2000 toegankelijk wordt voor onderzoek, zal dat onvermijdelijk een historisch karakter dragen.

⁵⁶ Door de onduidelijke politiek van Voskuil ten aanzien van de toegankelijkheid van het kaartsysteem voor onderzoekers van buiten het instituut hadden bijvoorbeeld antropologen ook hun belangstelling daarvoor verloren (Van Ginkel 2000:112-113).

⁵⁷ Zie in dit verband de aardige schets van Bas Heijne over de opkomst en ondergang van zijn 'Documentatiecentrum' (Heijne 2007:19-26). 'Ik had geprobeerd de wereld te veroveren. Mijn poging was op een hopeloze mislukking uitgedraaid, al wilde ik dat mezelf nauwelijks toegeven' (ibid.: 25-26).

⁵⁸ Op 19 juni 2014 in de Lutherse kerk in Utrecht.

kunnen zijn. Waar men alle beschikbare gegevens wilde verzamelen om een atlas of inventaris van de Nederlandse volkscultuur te maken, en om bovendien een volkskundig woordenboek samen te stellen, was de opbouw van een instrument dat die gegevens ordelijk toegankelijk maakt een logische stap. Het idee om gegevens uit verschillende typen bronnen aan elkaar te koppelen in een en hetzelfde databestand (Meder 2013:119) was, enkele decennia voor het computertijdperk, beslist vooruitziend. De VTC was daarmee een soort ‘portal’, of misschien wel een semantisch web, *avant la lettre*.

Toch moet vastgesteld worden dat de VTC het etnologisch onderzoek nauwelijks werkelijke vooruitgang heeft gebracht. De tijd, het geld en menskracht aangewend om het kaartsysteem te vullen hebben de uitbouw van het onderzoek in de jaren 1960-1980 juist aanzienlijk geremd. Het is, achteraf gezien, bijzonder jammer dat de scherpzinnige kritiek in de jaren 1930 van Jan de Vries op het idee zelf van fragmenteren, decontextualiseren en het alsmaar doorverzamen van gegevens, evenals zijn ‘dynamische visie op de besturing van de volkscultuur’ (Henkes 2005:150; Van Ginkel 2000:9,12-13),⁵⁹ omstreeks 1957 blijkbaar zover was weggezakt op het volkskundebureau (maar begrijpelijk gezien De Vries’ besmette status vanwege zijn oorlogsverleden), dat dat geen blokkade of rem kon opwerpen voor de VTC. Het kaartsysteem was een trein die decennia niet of nauwelijks ter discussie stond of gestopt kon worden. Toch is dat onlangs geruisloos gebeurd. Nadat in de jaren 1990 het ficheren, of bibliografisch ontsluiten, van de inkomende literatuur uitsluitend nog een taak was geworden voor de documentalisten en uiteindelijk alleen van Marianne van Zuylen, is met haar pensionering in 2013 zonder veel discussie besloten het werk aan de digitale opvolger van de VTC, de VTB, niet meer voort te zetten.

Van het door Voskuil in aanvang bedoelde volkskundig woordenboek dat op grond van het materiaal in de VTC samengesteld zou worden, is evenmin iets terechtgekomen. Ton Dekker (1988:7) memoreert dat deze doelstelling in de jaren 1980 ‘niet op korte termijn realiseerbaar’ bleek en uiteindelijk ‘door de loop van de verdere gebeurtenissen op de achtergrond gedrongen’ is. Daadwerkelijke, concrete stappen om tot een dergelijk woordenboek te komen zijn in feite niet gezet.⁶⁰

⁵⁹ Vgl. ‘dit heele proces van aanpassing, omvorming en versmelting’ (De Vries 1937:22), dat wil zeggen het inzicht in ‘the unstructuredness of everyday realities and the consequent uncertainties’ (Geschiere 2010:141).

⁶⁰ De lexicale impuls vond in de jaren 1980 wel op ander vlak een uitweg, zoals in de gedetailleerde alfabetische registers in de reeks *Nederlandse Volksverhalen* en op de vragenlijsten en jaargangen van het *Volkskundig Bulletin*. En ook daarna bleef die krachtig, getuige de lexica van bedevaartsplaatsen en sprookjes, de

Een waardevol fossiel?

Wat te doen, in 2014, met de papieren VTC? Is het raadzaam het al dertig jaar durende fossiliseringsproces van deze dinosaurus te stoppen? Zou het, zoals de redacteurs van *Volkscultuur* in iets ander verband schreven, ‘van hodie-centristische kortzichtigheid getuigen’ om het kaartsysteem ‘als een zak oud “afgewerkt” vuil langs de straatkant te zetten’ (Dekker, Roodenburg & Rooijakkers 2001:171)? De gedachte aan zoiets was Reinhard Jöhler, directeur van het Ludwig-Uhland-Institut für Empirische Kulturwissenschaft in Tübingen, niet helemaal vreemd: ‘Ich hätte schon so manches Mal Lust gehabt, unser Archiv mit dem Lastwagen in den Neckar [die door Tübingen stroomt] zu senken (...) Die Sammlung nützt zum Teil dem Institut, aber zum Teil nützt sie ihm gar nicht’ (Podiumsdiskussion 2005:173).⁶¹

Een belangrijk aspect van die laatste stelling werkte Gerard Rooijakkers helder uit: ‘Het steeds maar zich baseren op de antiquarische materiaalverzamelingen, hoe belangrijk ook, staat de beantwoording van nieuwe vraagstellingen in de weg, of sterker: nodigt niet uit tot nieuwe visies. Het vak dreigt op deze wijze hermetisch te worden. De volkskunde lijkt dan een gevangene van de eigen documentatiebestanden en de daarin impliciet vervatte cultuurdiagnosen’ (Rooijakkers 1999:9).⁶² Ook Ueli Gyr waarschuwde ervoor ‘eine Legitimation des Faches über alte Substanzen zu zelebrieren’. Digitalisering van oude databestanden achtte hij niet zinvol. ‘Das Problem und die Gefahr bestehen darin, dass unser Fach mit solchen Großprojekten älterer Art [hij doelde op de Duitse volkskunde-atlas; de VTC kan daartoe eveneens gerekend worden] von außen identifiziert wird’ (Podiumsdiskussion 2005:169).⁶³

Anderen knopen juist bij de vak-intèrne identificatie aan voor een meer positieve waardering van oudere etnologische archieven. Zo stelde Jöhlers voorganger Hermann Bausinger:

chronologisch en topografisch geordende overzichten van muziek- en vertelcultuur, het (*Nieuw*) *Cultureel Woordenboek* en de almanak bij het erfgoeddebat, waaraan door verscheidene medewerkers van de afdeling Etnologie werd meegewerkt.

⁶¹ ‘Jeder weiß, wenn er in das Innere seines eigenen Archivs geht, wie die Zettel in Wahrheit ausschauen und wie wenig man sie nutzt. Und ich plädiere dafür, dass wir in Richtung Wirklichkeit gehen’ (Podiumsdiskussion 2005:173).

⁶² ‘Wie met volkskundige gegevens gewerkt heeft, weet hoe vaak ze in wat ze geven en verzwijgen gekleurd zijn door de gangbare theorieën.’ (Voskuil 1969:47).

⁶³ Wolfgang Kaschuba zag daarin, door de archieven te betitelen als cultureel erfgoed, juist een reddingslijn: ‘Es sind Dokumente historischer gesellschaftlicher Identitätsarbeit, und wenn man sie so verkauft, dann werden sie auch wichtig’ (Podiumsdiskussion 2005:178).

‘es gibt eine prägende, Identität stiftende Tradition des Faches. Wenn ich Tradition sage, ist damit ja nicht bloß eine gemeinsame Idee anvisiert, sondern Tradition ist ja substantialisiert und materialisiert, in unseren großen Bibliotheken, in unseren Museen und so weiter. Da ist ein Bestand da, der sicherlich nicht einfach übersprungen werden kann und den man auch nicht auf die Seite schieben kann’ (in Schmidt-Lauber e.a. 2013:472).

Met Willem Frijhoff zullen de meeste etnologen het erover eens zijn dat ‘empirisch verworven (...) databestanden, de documentatie van cultuurverschijnselen, de kern van de vaktraditie (vormen)’ (Frijhoff 1997:55).⁶⁴ Volgens Konrad Vanja ‘sind (wir) den Archivalien unserer Disziplin verantwortlich zugeordnet, und deshalb haben wir die Pflicht, diese Objekte durch unsere Fragen in einen anderen Kontext zu stellen’ (Podiumsdiskussion 2005:172). In het ‘exorcisme’ (De Blécourt 2002:89) van oudere benaderingen kan men ook doorslaan. De bronnenkritische herwaardering van eerder verzamelde gegevens behoort immers ook tot de vaktraditie. De Vries (1937:23) had het al over ‘een folkloristische wetenschap’ die ‘het sedert tientallen jaren verzamelde, welbekende materiaal met geheel andere oogen beziet’. Frijhoff (1997:56) stelt hetzelfde vast.⁶⁵

De inschatting van de kansen op succes daarbij varieert evenwel bij anderen, zelfs bij Hermann Bausinger.⁶⁶ En ook Michael Simon, die bij de heranalyse van Duits vragenlijstmateriaal zijn sporen heeft verdiend (Simon 1989/90,2003), meent dat de zin van een algehele digitalisering van dit type bron niet op voorhand vaststaat, maar evenmin valt uit te sluiten.⁶⁷

⁶⁴ ‘De volkskunde is weliswaar een interpretatieve wetenschap, maar zij werkt bij uitstek referentieel: geen volkskundige *cultural analysis* zonder grondige documentatie’ (Frijhoff 1997:56).

⁶⁵ ‘Charivari (ketelmuziek) en carnavalstradities bijvoorbeeld zijn geen afgeleide getuigen meer van een tijdloos volkskarakter, ze zijn gehistoriseerde elementen van rituele repertoires geworden die hun betekenis ontlenen aan hun communicatieve functie, hun gebruik door een bepaalde groep in een specifieke context. Ze dragen zo bij aan de constructie van sociale identiteit, of van lokale of regionale eigenheid’ (Frijhoff 1997:56).

⁶⁶ ‘Es zeigt sich ja doch, daß die alte Gegenstände gegen den Strich gebürstet, daß in den traditionellen Gegenstandsbereichen neue Fragestellungen entwickelt werden können’ (Bausinger 1980:9; vgl. Köstlin 2005:16-17). Maar eerder stelde hij: ‘Die mythologischen Prämissen und Zielvorstellungen werden dabei oft schon in die Stoffe hineingelegt, sei es durch die Sammler oder durch ihre bereits vorweg beeinflussten Gewährleute. Dies macht das Unternehmen, die mythologischen Interpretationen gewissermaßen abzustreifen und das dann verbleibende Material für andere Fragestellungen zu verwenden, außerordentlich schwierig, ja in vielen Fällen sinnlos’ (Bausinger 1971:49).

⁶⁷ Afgezien van de door digitalisering betere ontsluitings- en presentatiemogelijkheden ‘bleibt zu fragen, ob sich dieser Aufwand überhaupt lohnt, besonders im Hinblick auf eine Erhebung, die weniger auf eine vorurteilsfreie Dokumentation der in ihrer Zeit existenten Lebenswelt ausgerichtet gewesen sein soll, sondern in erster Linie auf die Erfassung fraglicher Relikte. Auch für diese Einschätzung gilt, dass die einseitig ist. (...) Daneben stehen freilich andere Fragen, die explizit dem kulturellen Wandel in der damaligen Zeit gewidmet waren (...)’. (Simon 2005:61). Dit geldt eveneens voor de (vooral latere) volkskundevragenlijsten van het Meertens Instituut.

Tegen de achtergrond van deze algemene taxaties van etnologische archieven lijkt de sleutel te liggen in een beredeneerde, onderzoeksgestuurde selectie van oudere bestanden, in een ‘strategische digitalisering’ (Collectieplan 2013:5).

Advies

Is het zinvol de papieren Volkskundige Trefwoorden Catalogus van zo’n strategie deel uit te laten maken? Al in 1998 werd door het instituut, op naam van Ton Goeman, bij NWO-Middelgroot een aanvraag ingediend voor de digitalisering van de VTC. In deze aanvraag wordt de VTC omschreven als:

‘evident meer dan een bibliografisch apparaat: het bevat de neerslag van de wetenschappelijke etnologische expertise met de nadruk op Nederlandse etnologische verschijnselen en processen. (...) De grote waarde van deze collectie ligt in de breedte en diversiteit van het ontsloten materiaal en in de gedetailleerdheid van de verwijzingen en dwarsverwijzingen. (...) Het trefwoordensysteem is niet alleen een veelgebruikt instrument voor etnologisch onderzoek, het behoort, doordat het de Nederlandse volkscultuur gedegen ontsluit, tot het culturele erfgoed van Nederland. Het is bredere kring ook bekend geworden door de roman *Het Bureau*.’

Als doel van de digitalisering van de toen geschatte 700.000 fiches worden genoemd het extern beschikbaar stellen van ‘een gemakkelijker, sneller en meer functioneler [sic] informatie-systeem op het gebied van de Nederlandse etnologie’, en de conservering van het kaartsysteem. Door de verbleking van inkt, de slechte kwaliteit van het papier van de fiches en roestvorming aan de bakken werd verwacht dat ‘een groot deel van de informatie (...) reeds op korte termijn (zal) verdwijnen’.⁶⁸ Bovendien werd gesteld: ‘Door de directe relatie met de Nederlandse volkskundige enquêtes zal een tot elektronisch Volkskundig informatiesysteem gevormde VTC ook de directe verbinding gaan leggen met de bestaande elektronische databestanden van ingevulde enquêtes waarin reeds sterk door het instituut is geïnvesteerd.’⁶⁹

Deze aanvraag werd door NWO als te weinig technologisch vernieuwend, in verband met andere prioritering en mogelijk ook wegens de hoge kosten niet gehonoreerd. Dezelfde aanvraag keert in de jaren c.2007-2008 enkele malen terug tijdens overleg in het kader van het Project Massadigitalisering Geesteswetenschappelijke Collecties van de

⁶⁸ Daarvan is zo’n 15 jaar later, afgezien van geringe roestvorming, nog geen sprake.

⁶⁹ In haar nota ‘Digitalisering Volkskundige Trefwoorden Catalogus’, gedateerd 20-7-1999, maakte Eveline Doelman enkele kritische kanttekeningen bij de uitvoerbaarheid van de digitalisering. Gezien o.a. de ongecontroleerde, bovendien incidentele, literatuurgegevens en de summiere titelbeschrijvingen achtte zij ‘online beschikbaarstelling van het systeem als geheel of van delen ervan zonder bewerking (...) niet mogelijk’.

KNAW.⁷⁰ Tot een begin van uitvoering van de digitalisering van de VTC is het evenwel niet gekomen. Dit is per saldo een gelukkige uitkomst te noemen van deze beide trajecten. De in de NWO-aanvraag gegeven karakteristiek van de VTC ('grote waarde', 'veelgebruikt') beantwoordt, zoals hiervoor is uiteengezet, onvoldoende aan de werkelijkheid.

Mijn advies aan het MT is om de Volkskundige Trefwoorden Catalogus *niet als zodanig te digitaliseren.*

Een inhoudelijke overweging speelt daarbij een belangrijke rol. Zoals hiervoor uitvoerig is uiteengezet vertegenwoordigt de VTC een thans verouderde fase in de etnologie, in de conceptualisering en begrenzing van haar object. Dat etnologen de VTC thans niet of nauwelijks raadplegen is in overeenstemming daarmee. De onderzoeksagenda kan evenwel veranderen, en digitalisering kan daarbij een sturende, stimulerende rol spelen, met name wanneer deze agenda een historische component krijgt.

Doorslaggevend argument om de VTC desondanks niet te digitaliseren is dat de VTC geen primaire bron is, maar een *verwijzingsstelsel* naar bronnen zoals de hiervoor genoemde antwoorden op vragenlijsten, de volksverhalen, handschriften en de literatuur. Het is – geheel afgezien van de belangstelling van onderzoekers voor deze bronnen op zich – onjuist om vanaf systeemkaartjes met daarop van elders in het instituut in origineel aanwezige bronnen overgenomen gegevens een nieuw digitaal databestand te maken. Bovendien is de digitalisering van de volkskundevragenlijsten en van de volksverhalen al geruime tijd in gang gezet op het Meertens Instituut. De zin van digitalisering van de VTC als geheel door een koppeling met de digitale vragenlijstbestanden, waarover in de aanvraag-Goeman wordt gesproken, is dan ook niet inzichtelijk. Een koppeling van het vragenlijstbestand met databestanden van niet-vragenlijstgegevens kan in principe zinvol zijn. Maar deze dient te geschieden vanaf deze primaire bronnen zelf.

Dan dreigen evenwel twee reeksen gegevens in de papieren VTC buiten het digitale zicht te raken: de fiches met excerpten uit de kleinere handschriften (en uit de correspondentie) en die met literatuurexcerpten of -verwijzingen.

Bij de *kleinere handschriften met niet-volksverhaalgegevens* is te overwegen om daarvoor een *afzonderlijk digitaliseringsplan* op te stellen. Een voorfase of tussenoplossing zou kunnen zijn de digitalisering van de lijsten met aan deze handschriften gegeven

⁷⁰ Dit is afgeleid uit enkele nog ongearchiveerde nota's en verslagen, voorlopig in beheer bij de bibliotheek.

trefwoorden. De digitalisering van deze bron moet evenwel strategisch afgezet worden, om niet in de fouten van het verleden te vervallen, tegen een inschatting van de te verwachten belangstelling van onderzoekers voor deze gegevens, die, zo is de indruk op grond van het cursorisch doornemen van verscheidene kaartenbakken, vooral betrekking hebben op historische aspecten van ‘volksgeloof’ en ‘volksgeneeskunde’. Het verdient aanbeveling om een kleine commissie van onderzoekers actief op deze gebieden een deskundig oordeel te laten geven over de wenselijkheid van digitalisering van deze bron; de opsteller van dit stuk acht zich daartoe niet bevoegd.

Omstreeks 1985 is de VTC voorgezet in de vorm van een digitale, extern raadpleegbare VTB. Gegevens uit primaire bronnen zijn daarin niet meer ingevoerd (zoals enige tijd daarvoor ook al niet meer in de papieren VTC). De VTB biedt thans een fijnmazige – d.w.z. zonder daarin door te slaan zoals in de VTC – toegang tot etnologische literatuur voorzover aanwezig in de bibliotheek van het Meertens Instituut. De waarde en bruikbaarheid van dit databestand worden, gezien de grote bezoekersaantallen, in ieder geval extern gewaardeerd. Problematisch aan de VTB is dat het inmiddels een statisch bibliografisch bestand is dat voornamelijk, d.w.z. afgezien van enige retro-invoer, voornamelijk de periode c.1985-2013 bestrijkt. Indien het Meertens Instituut, of het Amsterdam Center for European Ethnology, de (externe) etnologisch-bibliografische informatievoorziening tot zijn taak blijft rekenen, is te overwegen de fiches met *literatuurverwijzingen uit de VTC alsnog digitaal aan de VTB toe te voegen*.⁷¹

Daartoe kan eerst geput worden uit de bakken met literatuurverwijzingen onder archiefnummer 141:2. Deze fiches zouden kunnen worden gescand, via crowd-sourcing overgetikt⁷² en vervolgens ingevoerd in de VTB. Voor het tweede kaartsysteem is echter slechts geput uit ongeveer de helft van de VTC (zie hiervoor). Om de VTB qua literatuurverwijzingen in dit opzicht compleet te maken, zou het resterende deel van de VTC daarop doorgelopen moeten worden. Het is een operatie die in principe uitvoerbaar is, maar een geschatte tijdsinvestering vergt van c.240 uur. Oud-medewerkers Eveline Doelman en John Helsloot zijn bereid een eenvoudige handleiding daarvoor te schrijven, en desgevraagd bij deze selectie verder advies te verlenen. Het strategische belang van deze operatie zou wel afgezet moeten worden tegen enerzijds de bestaande mogelijkheden om elders (zoals KB, de Digitale Bibliografie Nederlandse Geschiedenis, de digitale

⁷¹ Een zeer grove schatting is dat het hierbij om zo'n 50.000 à 60.000 fiches gaat.

⁷² Daarbij moet er rekening mee worden gehouden dat verkorte titelbeschrijvingen zullen moeten worden aangevuld. Via de catalogus van de bibliotheek van het Meertens Instituut is dat evenwel niet al te moeilijk.

(afgesloten) *Internationale Volkskundliche Bibliographie*, JSTOR) etnologische literatuur te traceren, en anderzijds de inschatting dat het bij het merendeel van de literatuurverwijzingen van voor 1985 om verouderde en populair-wetenschappelijke publicaties gaat, waarvan de waarde voor het huidige onderzoek in het algemeen (al zijn er uitzonderingen, zoals bij enkele rituelen) eerder bibliografisch curieus dan substantieel is.⁷³ Niettemin acht de opsteller van dit rapport een aanvulling van de VTB met deze bibliografische gegevens uit de VTC zinvol. Het lijkt de beste manier om alsnog recht te doen aan het vele werk dat aan de VTC besteed is. Om een goede en actuele afweging in dezen te maken verdient het aanbeveling een kleine commissie van etnologen in te stellen die na autopsie van enkele kaartenbakken zich een oordeel vormt over de huidige bibliografische waarde, instituuts-intern en -extern, van de fiches in het tweede systeem (141:2). Valt dit oordeel gunstig uit, dat zal daaruit ongetwijfeld de beslissing voortvloeien om het resterende deel van het kaartstelsel, waaruit de literatuurverwijzingen nog niet geselecteerd zijn, alsnog bibliografisch door te laten doornemen. Dan resulteert een complete aanvulling vanuit de VTC op de VTB.

Op een groot aantal fiches in de VTC zijn passages uit literatuur overgetikt of samengevat. Bij literatuuronderzoek wordt daarmee onmiskenbaar tijd bespaard. Los van de fouten die gemaakt kunnen zijn bij het overnemen van passages, verdient het evenwel aanbeveling dit type fiches in de VTC niet te digitaliseren. Onderzoekers dienen de originele boeken of artikelen te raadplegen. Indien de VTB digitaal wordt aangevuld, zijn die daarna ook gemakkelijk te vinden. De opbouw van een digitale etnologische bibliotheek, vanuit het instituut zelf of door links naar al elders gedigitaliseerde boeken en tijdschriften verdient overweging.

Na deze eventuele operaties blijft nog een aanzienlijk aantal fiches in de VTC ‘achter’ of gaat digitaal verloren. Dit betreft voornamelijk fiches met verwijzing naar een of enkele bladzijden in de literatuur. Het verdient aanbeveling *dit informatieverlies eenvoudig te aanvaarden*. De kosten van digitale ontsluiting van deze gegevens, doorgaans over onderwerpen die ver van de huidige onderzoeksagenda staan, wegen niet op tegen de baten daarvan bij eventueel onderzoek in de toekomst. Mocht de agenda van richting veranderen, dan kan altijd alsnog de papieren VTC geraadpleegd worden.

⁷³ Zie Bijlage IV als voorbeeld van de selectie uit een willekeurige bak (212B).

Mede om die reden verdient het, tot slot, aanbeveling *de papieren VTC niet te vernietigen* – gesteld al dat dit in verband met de archiefwet mogelijk zou zijn.⁷⁴ Voor onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse volkskunde dient de VTC als bron bewaard te worden. Bovendien behoort de VTC alleen al om zijn materiële vorm, zoals ook in de NWO-aanvraag werd gesteld, tot het culturele erfgoed van Nederland, of tenminste dat van de Nederlandse etnologie. Ook daarom dient de VTC zijn plaats in het archief van het Meertens Instituut te behouden. De ‘belevens’ van fysiek contact daarmee, zo’n kaartenbak kunnen opentrekken en de fiches bekijken, mag toekomstige etnologen en belangstellenden niet onthouden worden.⁷⁵

⁷⁴ Zie bijvoorbeeld <http://www.nationaalarchief.nl/waardering-selectie/waardering-selectie-waar-gaat-het-om/wat-is-waardering>, <http://www.erfgoedinspectie.nl/archieven/uw-archiefbeheer/selectie-en-vernietiging/selectielijst>.

⁷⁵ Vgl. de column van Beatrice de Graaf, Besef eerst de historie maar eens, *NRC Handelsblad* 17/18-5-2014, W3.

Geraadpleegde literatuur

- Anttonen, Pertti J. (1993), Folklore, Modernity, and Postmodernism. A Theoretical Overview, in: Pertti J. Anttonen & Reimund Kvideland (eds.), *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries* (Turku) 17-33.
- Anttonen, Pertti J. (2005), *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship* (Helsinki).
- Anttonen, Pertti (2013), Lost in Intersemiotic Translation? The Problem of Context in Folk Narratives in the Archive, *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 69, 153-170.
- Balkenhol, Markus (2014), *Tracing Slavery. An Ethnography of Diaspora, Affect, and Cultural Heritage in Amsterdam* (Diss. Vrije Universiteit Amsterdam).
- Bausinger, Hermann (1969), Kritik der Tradition. Anmerkungen zur Situation der Volkskunde, *Zeitschrift für Volkskunde* 65, 232-250.
- Bausinger, Hermann (1970), Zur Problematik historischer Volkskunde, in: *Abschied vom Volksleben* (Tübingen) 155-172.
- Bausinger, Hermann (1971), *Volkskunde. Von der Altertumforschung zur Kulturanalyse* (Berlijn-Darmstadt).
- Bausinger, Hermann (1980), Zur Spezifik volkskundlicher Arbeit, *Zeitschrift für Volkskunde* 76, 1-21.
- Bausinger, Hermann (1984), Konzepte der Gegenwartsvolkskunde, *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 87, 89-106.
- Bendix, Regina (1997), *In search of authenticity. The formation of folklore studies* (Madison).
- Bennis, H. (1999), *Het oog op de toekomst. Onderzoeksplan 2000-2005 Meertens Instituut* (Amsterdam).
- Bennis et al., Hans (2006), *Dynamische tradities. Onderzoeksplan 2006-2010 Meertens Instituut* (Amsterdam).
- Bernet Kempers, A.J. (1959), Volkskunde-atlassen, *Neerlands Volksleven* 10, 133-151.
- Blécourt, Willem de (1995), Tussen cultuur en volkscultuur. Ervaringen met volkskunde en antropologie in Nederland, *Sociologische Gids* 42, 80-98.
- Blécourt, Willem de (2002), Volkskunde in verwarring, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 28, 81-96.
- Blécourt, Willem de, Ruben A. Koman, Jurjen van der Kooi & Theo Meder (2010), *Verhalen van stad en streek. Sagen en legenden in Nederland* (Amsterdam).
- Briggs, Charles L. (1993), Metadiscursive Practices and Scholarly Authority in Folkloristics, *Journal of American Folklore* 106, 387-434.
- Clifford, James (1988), On Collecting Art and Culture, in: *The Predicament of Culture. Twentieth Century Ethnography, Literature, and Art* (Cambridge, MA) 215-251.
- Clifford, James (1990), Notes on (Field)notes, in: Roger Sanjek (ed.), *Fieldnotes. The Makings of Anthropology* (Ithaca) 47-70.
- Collectieplan (2013) *Meertens Instituut 2013-2018* ([Amsterdam]).
- Dekker, A.J. (1988), "Een oefening in zindelijk denken". Bij het afscheid van J.J. Voskuil, *Volkskundig Bulletin* 14, 4-24.
- [Dekker, A.J. (1989)], *De Volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut*. Ingeleid door A.J. Dekker, voorzien van een register door J.J. Schell Amsterdam 1989).
- Dekker, Ton (1992), Op zoek naar de verteller van volksverhalen, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 19, 60-84.

- Dekker, Ton (1995), De blik omlaag gericht. Over koerscorrecties in de volkskunde, *Volkkundig Bulletin* 21, 351-369.
- Dekker, T. (1996), Nederlandse en Vlaamse volkscultuur: argumenten voor samenwerking, *Volkskunde* 97, 371-379.
- Dekker, Ton (2002), *De Nederlandse volkskunde. De verwetenschappelijking van een emotionele belangstelling* (Amsterdam).
- Dekker, Ton, Herman Roodenburg & Gerard Rooijackers (red.) (2000), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie* (Nijmegen).
- Dekker, Ton, Herman Roodenburg & Gerard Rooijackers (2001), De symbolische orde van de Nederlandse etnologie. Een antwoord, *Oostvlaamse Zanten* 76, 165-176.
- Dirks, Bart (1998), Het Bureau knaagt, *de Volkskrant* 16 mei.
- Doelman, Eveline (1992), Volkskundige dynamiek en bibliografische continuïteit. De ontsluiting van volkskundige literatuur in Nederland en Vlaanderen, *Volkkundig Bulletin* 18, 224-236.
- Eemeren e.a., F.H. van (1975), Samenvatten, *Nederlands. Tijdschrift voor moedertaalonderwijs* 2, 41-58.
- Elpers, Sophie (2013), [recensie van] J.J. Voskuil, Das Büro. Direktor Beerta. Roman. München 2012., *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 58, 277-280.
- Fikfak, Jurij (2008), Der Ethnograph und seine Sprache in der Beschreibung des ‘Anderen’, in Jurij Fikfak & Reinhard Johler (Hrsg.), *Ethnographie in Serie. Zu Produktion und Rezeption der “österreichisch-ungarischen Monarchie in Wort und Bild”* (Wenen) 81-94.
- Frijhoff, Willem (1988), De volkskunde herplaatst tussen geschiedenis en antropologie. Een evaluatie van Voskuils werk, *Volkkundig Bulletin* 14, 45-54.
- Frijhoff, Willem (1994), Volkskundigen vóór de volkskunde?, *Volkkundig Bulletin* 20, 245-267.
- Frijhoff, W.Th.M. (1997), *Volkskunde en cultuurwetenschap: ups en downs van een dialoog* (Amsterdam).
- Frijhoff, Willem (1999), Een betrokken getuige. A.J. Dekker en de ontwikkeling van de volkskunde in Nederland, *Volkkundig Bulletin* 25, 146-160.
- Gerndt, Helge (1980), Zur Perspektive volkskundlicher Forschung, *Zeitschrift für Volkskunde* 76, 22-36.
- Geschiere, Peter (2010), The Self-Reflective Turn in Ethnography, *Etnofoor* 22, 137-146.
- Ginkel, Rob van (2000), *Volkscultuur als valkuil. Over antropologie, volkskunde en cultuurpolitiek* (Amsterdam).
- Goossens, J. (1997), Het wetenschappelijk bedrijf in Voskuils roman Het Bureau, *Literatuur* 14, 130-137.
- Hafstein, Valdimar Tr. (z.j.), Biological Metaphors in Folklore Theory – An Essay in the History of Ideas, <http://www.hanko.uio.no/planses/Valdimar.html>
- Hafstein, Valdimar Tr. (2009), Intangible Heritage as a List. From Masterpieces to Representation, in: Laurajane Smith & Natsuko Akagawa (eds.), *Intangible Heritage* (Londen-New York), 93-111.
- Henkes, Barbara (2005), *Uit liefde voor het volk. Volkskundigen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948* (Amsterdam).
- Heymans, J. (2000), *Lam naast leeuw. Over J.J. Voskuil* (Baarn).
- Heijne, Bas (2007), *Onredelijkheid. Essay* (Amsterdam).
- Jaarboek der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.*
- Jackson, Jean E. (1990), “I Am a Fieldnote”: Fieldnotes as a Symbol of Professional Identity, in: Roger Sanjek (ed.), *Fieldnotes. The Makings of Anthropology* (Ithaca-Londen) 3-33.

- Jacobs, Marc (2014), Bruegel and Burke were here! Examining the criteria implicit in the UNESCO paradigm of safeguarding ICH: the first decade, *International Journal of Intangible Heritage* 9, 100-118.
- Jacobs, Marc, & Gerard Rooijakkers (2005), Een onbeschaamde blik. Etnologie, volkscultuur, erfgoed en dagelijks leven, *cULTUUR. Tijdschrift voor etnologie* 1, 3-21.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara (1991), Objects of Ethnography, in: Ivan Karp & Steven D. Lavine (eds.), *Exhibiting Cultures. The Poetics and Politics of Museum Display* (Washington-London) 386-443.
- Köstlin, Konrad (2005), Archive, Materialien und Projekte. Wissensproduktion und disziplinäres Selbstverständnis, in: Christoph Schmitt (Hrsg.), *Volkskundliche Großprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft* (Münster) 15-31.
- Kouritzin, Sandra (2002), The “Half-Baked” Concept of “Raw” Data in Ethnographic Observation, *Canadian Journal of Education* 27, 119-138.
- Kozijn, Gábor Guillaume (2012), *Continuïteit en verandering in een vurig debat. Een discoursgechiedenis van het begrip ‘volkscultuur’* (Masterscriptie Cultureel Erfgoed Universiteit van Amsterdam).
- Kozijn, Gábor (2013), Van volkscultuur naar immaterieel erfgoed. Een geschiedenis van de begrippen in de periode 1987 tot 2007 in Nederland, *Volkskunde* 114, 129-152.
- Knoops, Christiaan David (2010), *Verslaggevingstheorieën. Een wetenschapsfilosofische analyse* (Diss. Erasmus Universiteit Rotterdam).
- Kuijpers, Erika (1995), De afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut, Historisch Nieuwsblad nr. 6, <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5574/de-afdeling-volkskunde-van-het-pj-meertens-instituut.html>
- Laan, K. ter (1949), *Folkloristisch woordenboek van Nederland en Vlaams-België* (Batavia-Den Haag).
- Löfgren, Orvar (1990), The Danger of Knowing What You are Looking For. On Routinizing Research, *Ethnologia Scandinavica* 20, 3-18.
- Margry, Peter Jan (2012), *Volkskunde in verandering. Reflecties bij een disciplinaire status quo*, *Volkskunde* 113, 13-19.
- Meder, Theo (2013), Corpora Ethnographica Online: Strategien der Digitalisierung kultureller Archive und ihrer Präsentation im Internet. Rostock, 26-28 September 2012, *Fabula* 54 117-120.
- Meertens, P.J. (1958), De status quaestionis van het volkskundig onderzoek in Nederland, *Volkskunde* 59, 125-130.
- Podiumdiskussion (2005), in: Christoph Schmitt (Hrsg.), *Volkskundliche Großprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft* (Münster) 167-182.
- Post, Paul (1994a), Volkskunde in Nederland. Notities over disciplinaire eigenheid, *Volkskundig Bulletin* 20, 229-243.
- Post, Paul (1994b), Belangstelling vergeleken: een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde, *Volkskundig Bulletin* 20, 414-427.
- Rapport (1974) van de Volkskundecommissie van de KNAW over de situatie van het volkskundig onderzoek in Nederland, in vergelijking met het buitenland, ten behoeve van de Historisch-Wetenschappelijke Commissie, *Volkskunde* 75, 15-22.
- Roodenburg, Herman (2000), Ideologie en volkscultuur: het internationale debat, in: Ton Dekker, Herman Roodenburg & Gerard Rooijakkers (red.) (2000), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie* (Nijmegen) 66-109.
- Rooijakkers, Gerard (1999), Postmoderne volkskunde als uitdaging, *Oostvlaamse Zanten* 74, 5-11.
- Scharfe, Martin (1970), Kritik des Kanons, in: *Abschied vom Volksleben* (Tübingen) 74-84.

- Schmidt-Lauber, Brigitta, Raffaella Sulzner & Jens Wietschorke (2013), Salongespräch zwischen den Generationen mit Hermann Bausinger. Ein Erfahrungsaustausch zur Fachgeschichte, *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 67/116, 449-475.
- Schmitt, Christoph (2005), Erkenntnisgewinn virtueller Zettelkastensysteme der frühen Volkskunde am Beispiel der Sammlung Richard Wossidlos, in: Christoph Schmitt (Hrsg.), *Volkskundliche Großprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft* (Münster) 99-114.
- Simon, Michael (1989/90), Der Storch als Kinderbringer, *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 34/35, 25-39.
- Simon, Michael (2003), "Volksmedizin" im frühen 20. Jahrhundert. Zum Quellenwert des *Atlas der deutschen Volkskunde* (Mainz).
- Simon, Michael (2005), Der Atlas der deutschen Volkskunde - Kapitel oder Kapital des Faches, in: Christoph Schmitt (Hrsg.), *Volkskundliche Großprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft* (Münster) 51-62.
- Sinninghe, J.R.W. (1935), Bouwstoffen tot een woordenboek der Nederlandsche volkskunde, *Eigen Volk* 7, 176-178.
- Stroop, Jan (1972), Een patat mèt (... vragen!), *Mededelingen van het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde*, 8-12.
- Sylvain, Renée (1996), Leo Frobenius. From *Kulturkreis* to *Kulturmorphologie*, *Anthropos* 91, 483-494.
- Ter inleiding (1975), *Volkskundig Bulletin* 1, 1-3.
- Thornton, Robert J. (1988), The Rhetoric of Ethnographic Holism, *Cultural Anthropology* 3, 285-303.
- Venbrux, Eric & Theo Meder (2004), Authenticity as an Analytic Concept in Folkloristics. A Case of Collecting Folktales in Friesland, *Etnofoor* 17, 199-214
- Voskuil, J.J. (1969), De trefwoordencatalogus op het Volkskundebureau in Amsterdam, *Volkskunde* 70, 44-57.
- Voskuil, J.J. (1979), De taal van de wetenschap, *Volkskundig Bulletin* 5, 21-43.
- Voskuil, J.J. (1982), Geschiedenis en samenhang van de lopende projecten op de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut, *Volkskundig Bulletin* 8, 53-59.
- Voskuil, J.J. (1984), De beperkingen van de geografische methode, *Volkskundig Bulletin* 10, 111-125.
- Voskuil, J.J. (1985), [reactie], *Volkskundig Bulletin* 11, 49-50.
- Voskuil, J.J., *Het Bureau. 1. Meneer Beerta* (Amsterdam 1996a).
- Voskuil, J.J., *Het Bureau. 2. Vuile handen* (Amsterdam 1996b).
- Voskuil, J.J., *Het Bureau. 3. Plankton* (Amsterdam 1997).
- Vries, Jan de (1932), [bespreking van H.C.A. Grolman, Nederlandsche volksgebruiken. Kalenderfeesten (Zutphen 1931)], *Mensch en Maatschappij* 8, 142-144.
- Vries, Jan de (1934), De volkskunde op een keerpunt, *Volkskunde* 39, 3-30.
- Vries, Jan de (1937), Nieuwe wegen in de studie der volkskunde, *Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde* 41, 3-29.
- Vries, Jan de (1941), *De wetenschap der volkskunde* (Amsterdam).
- Wolfinger, Nicholas H. (2002), On writing fieldnotes: collection strategies and background expectancies, *Qualitative Research* 2, 85-95.
- Wijers, Carla (1999), 'Je moet als volkskundige goed kunnen vertellen hoe cultuur in de samenleving functioneert.' Terugblikken en vooruitzien. Interview met Ton Dekker, in: John Helsloot, Theo Meder & Carla Weijers (red.), *De discipline van het dagelijks leven* (Nijmegen-Amsterdam [= *Volkskundig Bulletin* 25, 2-3]).
- Zeijden, Albert van der (2000), *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De ondersteuning van de volkscultuurbeoefening in Nederland 1949-1992* (Utrecht).